
DE ORNITHOLOGISCHE BETEKENIS
VAN DE
WATERRIJKE GEBIEDEN BIJ EL KALA
(NOORDOOST-ALGERIJE)

G. van Dijk & J.P. Ledant

Dit artikel geeft een overzicht van de belangrijkste ornithologische gegevens welke voorkomen in het door ons ten behoeve van gebruik in Algerije opgestelde Franstalig artikel (Van Dijk & Ledant, 1978). Deze publikatie in het Nederlands moet in de eerste plaats in samenhang worden gezien met het eveneens in dit nummer van Watervogels opgenomen artikel "Het verzamelen van veldbiologische gegevens .." en heeft in de eerste plaats een illustratief karakter. Het is niet de bedoeling hiermee een aanzet te geven tot het publiceren van meer artikelen over het buitenland in Watervogels (tenzij dat bijvoorbeeld in het Engels of Frans zou gebeuren) maar wel tot het toegankelijk maken van gegevens voor lokale en internationale natuurbeschermingsinstanties.

De in dit artikel opgenomen broedvogelgegevens zijn voor het grootste deel van 14/5 - 24/5 1976 verzameld door Spaans, Van der Kamp, Treep en Van Dijk (1976). Dit was, voor zover bekend, de eerste maal dat hier eens relatief goed naar is gekeken. Het oorspronkelijke broedvogelverslag (Spaans, Van der Kamp, Van Dijk & Treep, 1976) is later, ter completering van het beeld, uitgebreid met gegevens over overwinterende watervogels (Van Dijk & Ledant, 1978). Deze laatste gegevens zijn voornamelijk verzameld door waarnemers van het biologisch station van Tour du Valat (Goldschmidt & Hafner, 1973; Hovette & Kowalski, 1972; Johnson & Hafner, 1971; Johnson, De Jong & Van Diermen, 1975) en het IWRB (Smart, 1974) en sinds 1977 door in Algerije woonachtige waarnemers (o.a. Jacobs, Ledant & Ochando, 1977). Een volledig verslag van de inventarisaties in 1976, waarin onder andere ook roofvogels en zangvogels van bossen worden behandeld, is nog in voorbereiding.

Het complex waterrijke gebieden, meren, moerassen en bossen (onder andere elzenbos) bij El Kala omvat een grote verscheidenheid aan typen, met als gevolg uiteenlopende levensgemeenschappen. Alle grote meren en moerassen hebben in Noordafrikaans verband een hoge zeldzaamheidswaarde. De belangrijkste gebieden die hier liggen zijn het "meer" Tonga (een zoetwatermoeras), het zoetwatermeer Oubeira, het brakwatermeer Mellah, het uitgestrekte zeebiesmoeras (zoet of brak?; vermoedelijk wisselend) Garaet el Mekhada en een groot moerasboscomplex bij Bordj Ali Bey. Tussen en rondom deze gebieden komen nog uitgestrekte relatief natuurlijke loofbossen voor, die echter bedreigd worden met massale omvorming tot eucalyptusbos. Het gebied herbergt belangrijke floristische en vegetatiekundige waarden (Van Dijk & Ledant, 1978; Thomas, 1975). Botanische waarden en wat bekend was over overwinterende vogels en over de zoogdierfauna (o.a. atlashert) zijn vermoedelijk de hoofdargumenten geweest om hier een nationaal park (77000 ha.) te projekerter, wat gezien het genoemde eucalyptusplan echter geen integrale bescherming betekent, maar eerder een kompromis. Bij de (voorlopige?) keuze van reservaten (in totaal ruim 6000 ha.) bleek zo goed als niets van de broedvogels bekend te zijn geweest en gehoopt wordt dat de inmiddels aan de autoriteiten gerapporteerde gegevens (Van Dijk & Ledant, 1978; Spaans, Van der Kamp, Van Dijk & Treep, 1976) zullen leiden tot aanpassing van de inrichtingsplannen. In het kort zal nu worden ingegaan op de belangrijkste meren en moerassen. Van het moerasboscomplex bij Bordj Ali Bey zijn helaas geen gegevens beschikbaar.

TONGA

Dit is een zoetwatermoeras van ca. 25 km², dat vrijwel geheel wordt omgeven door met bos bedekte bergen en heuvels (aan de noordkant: duinen). Langs de oost- en zuidkant liggen langs het moeras 0,5 - 2 km. brede stroken landbouwgrond.

In het moeras is mattenbies (of eventueel de ondersoort ruwe bies) vaak aspectbepalend maar bedekt toch niet meer dan ca. 25%. Daartussen groeien in het algemeen lagere planten. Het gebied heeft een kleine oppervlakte open water en enkele kanalen die vermoedelijk te maken hebben met een poging tot drooglegging. Tijdens vijf bezoeken (bezoek aan alle oevers, een boottochtje en twee avondskursies) werden bijzonder interessante waarnemingen gedaan.

De onoverzichtelijkheid van dit grote moeras wettigt naar onze mening de aanname dat de werkelijk aanwezige aantallen vogels voor de meeste soorten veel groter waren dan wat wij telden. De volgende vogels werden aangetroffen: fuut, dodaars (60, stellig veel meer aanwezig), kleine zilverreiger (50), ralreiger (80), koereiger (ca. 1000 hier en in de naaste omgeving), purperreiger (45, in totaal waarschijnlijk veel meer), kwak (11 ex. 's avonds aankomend), woudaapje, blauwe reiger (1, broedt in de omgeving volgens Dalmas, een Franse jager), witoogend (verrassend veel, max. ca. 90 ex., vaak vliegend, stellig talloze meer tussen de biezen, witkooptend (max. 44 ex. gezien, stellig veel meer ex. aanwezig), marmereend (2), tafeleend (met jongen), zomertaling (2), wilde eend (45, jongen niet meegeteld), kuifeend

(5), purperkoet (ca. 20 gehoord, waarschijnlijk veel meer aanwezig), meerkoet (420), wateraal, waterhoen, bruine kiekendief (vermoedelijk enkele tientallen ex. aanwezig), witwangstern (6), snor, grote en kleine karekiet en ijsvogel. In juli werd door Thomas voorts de roerdomp vastgesteld.

Hoewel van de meeste soorten het broeden niet is bewezen, is gezien de data de waarschijnlijkheid toch wel groot genoeg om te konkluderen dat het hier gaat om een gebied van uitzonderlijke betekenis.

Grote aantallen overwinterende vogels zijn hier bij de eerdergenoemde tellingen niet gezien, maar dat zal mede veroorzaakt worden door de geringe overzichtelijkheid van het moeras, door de jachtdruk en ook door het verderop te noemen dagritme. Volgens Dalmas (mond. med.) zouden hier overigens wel eens duizenden grauwe ganzen komen. Ook slobbeend, pijlstaart en wintertaling zouden algemene wintergasten zijn.

OUBEIRA

Dit is een groot zoetwatermeer (ca. 20 km²), aan alle kanten door met bos bedekte heuvels omgeven. Aan de oostoever ligt vóór het bos een ca. 2 km. brede strook landbouwgronden en aan de noordoever is een zeer smalle strook weidegrond aanwezig. Aan de noordoever graast het vee ook in de oevervegetatie. Vermoedelijk door de diepte is er in het algemeen slechts een smalle gordel moerasvegetatie langs de oever aanwezig. Door de genoemde begrazing kan deze veelal ook niet erg dicht worden, wat uit oogpunt van fourageerfunctie voordelen kan hebben, maar in dit geval de belangrijkste oorzaak lijkt van de schaarste aan broedvogels. Bij onze bezoeken, een wandeling langs de noordoever en een (roei-)boottocht langs de noord- en westoever zijn veel minder vogels gezien dan in Tonga. Niettemin zijn ook hier enkele interessante waarnemingen gedaan, zoals fuut (26), dodaars (18), koet (155), bruine kiekendief (3), ralreiger (3), koereiger (9), blauwe reiger (1), purperreiger (5), kleine zilverreiger (2), wilde

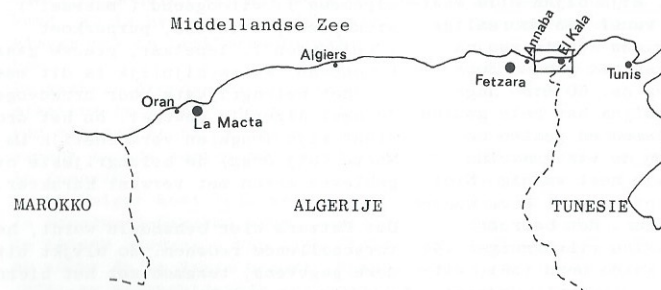
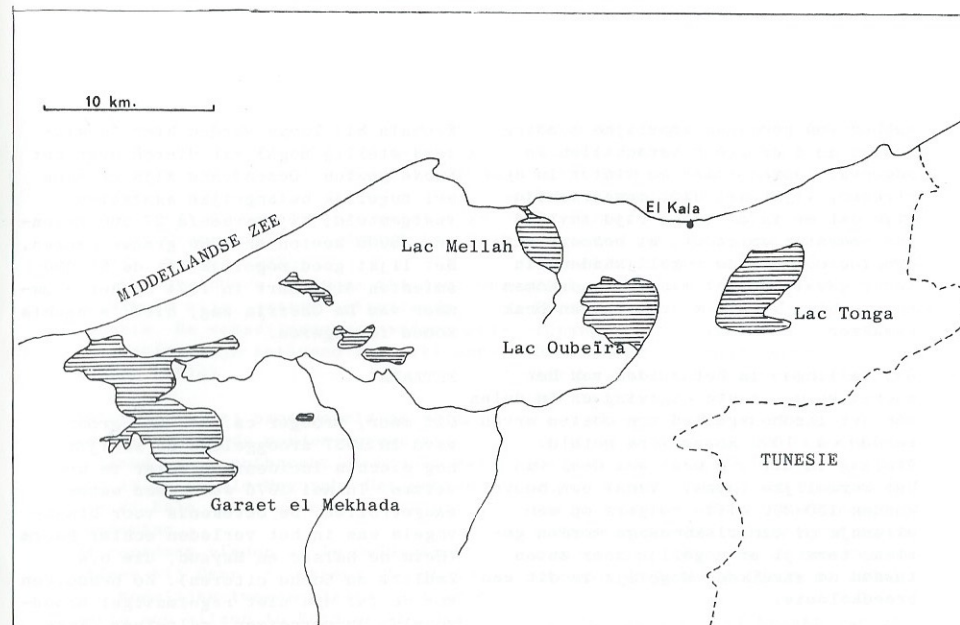
eend (4), witkoepeend (4 Q), witwangstern (25 of 36), ijsvogel, kleine karekiet en grote karekiet (23 territoria op 1/4-1/3 van de oever). 's Winters vervult het meer een belangrijke functie voor watervogels. De maxima van de in het begin van dit artikel genoemde tellingen in de periode 1971-1978 zijn: 1000 geoorde futen, 2300 dodaarzen, 5000 pijlstaarten, 14.000 smienten, 27.000 tafeleenden, 9000 kuifeenden en 32.000 koeten. Vanzelfsprekend komen ook lagere aantallen voor en voor een meer volledig beeld wordt derhalve verwezen naar de literatuurlijst.

MELLAH

Dit is een brakwatermeer van ca. 8 km². Ook dit meer wordt aan alle kanten omgeven door beboste heuvels. Aan de zuidpunt en aan een deel van de oostoever vinden we een strook landbouwgrond van ca. 700 mtr. breedte. Aan de noordkant vinden we een duingebied. Het meer heeft aan de noordkant een opening naar de zee terwijl aan de zuidkant twee riviertjes in het meer uitmonden. Het gevolg hiervan is een brak karakter van het water. Het meer wordt in limnologisch opzicht van belang geacht en is rijk aan vis.

Net als Oubeira, is het meer minder geschikt als broedgebied. Bij de bezoeken in mei 1976 (o.a. de hele oostoever gevolgd) zijn wel enkele interessante soorten gezien, maar in lage aantallen: kleine zilverreiger (ca. 10), blauwe reiger (5), koereiger (ca. 40), purperreiger (6), bruine kiekendief (1), visarend (1), fuut (6), koet (2), ijsvogel (2).

Net als Oubeira is dit meer, althans in goede jaren, vooral in de winter rijk aan vogels. De maxima van de eerder genoemde telronden bedroegen hier: 9000 tafeleenden, 12.000 kuifeenden en 35.000 koeten. Mellah is volgens Atkinson Willes (1974) de enige pleisterplaats van internationale betekenis van de kuifeend in Afrika. Het is echter beter deze status toe te kennen aan Mellah en Oubeira gezamenlijk.

Ook voor Mellah wordt voor een meer volledig beeld van het verloop van de aantallen watervogels verwezen naar de literatuurlijst.

Ten aanzien van de pleisterfunctie voor watervogels van de hiervoor behandelde gebieden dient nog te worden opgemerkt dat deze gebieden elkaar als het ware ondersteunen. Zo fungeert volgens Dalmas (mond. med.) Oubeira als dagverblijf van eenden die 's avonds naar Tonga, Mekhada en Mellah zouden vertrekken (voor Mellah lijkt dat wat minder waarschijnlijk). Voorts zou Oubeira zeer goed als

uitwijkplaats kunnen fungeren wanneer de jachtdruk in Tonga te groot wordt.

GARAET EL MEKHADA

Dit is een reusachtig zeebiesveld van ca. 15 km. lengte en ca. 100 km² oppervlakte, doorsneden door een drietal riviertjes, aan de zuidkant begrensd door bergen, aan de oost- en westkant door vlaktes en aan de noordkant door (ten dele blanke) duinen. De hier verschillende malen geziene vliegieren (tot 30 toe) passen geheel in dit immense landschap. De riviertjes

hebben een gemeenschappelijke monding. Gezien de zeer grote verschillen in regenval tussen zomer en winter in deze streken, lijkt het niet onwaarschijnlijk dat er in de droge tijd invloed van zeewater optreedt, al behoort uitdrijving ook tot de mogelijkheden. In ieder geval zou het massale voorkomen van zeebies kunnen wijzen op een brak karakter.

Bij tellingen in het zuiden van het moeras en de naaste omgeving en in delen van het landbouwgebied ten oosten ervan werden ca. 1000 koereigers geteld. Stellig is dit nog maar een deel van het werkelijke totaal! Vanaf een heuvel konden 150-200 witte reigers op een eilandje of tamariskbassage worden gezien, terwijl er mogelijk meer zaten tussen de struiken. Mogelijk is dit een broedkolonie.

Behalve waarnemingen van koereigers buiten het moeras, zijn bijna alle waarnemingen verricht vanaf een voormalige spoordijk die over een lengte van ca. 4 km. het zuiden van het gebied doorsnijdt en vanaf een ca. 60 mtr. hoge heuvel. Aangezien bijna het hele gebied begroeid is met biezen en gezien de oppervlakte, zeggen de vastgestelde aantallen natuurlijk heel weinig. Niettemin is het wel interessant deze waarnemingen te vermelden. Het betreft: ralreiger (17), kleine zilverreiger (4), purperreiger (3), wilde eend (19), wit-ooieend (12), koet, waterral, dodaars, bruine kiekendief, steltkluut, vorkstaartplevier. Ook de waarneming van max. 5 Eleonora's valken bij de genoemde heuvel is interessant.

Hoewel van de aantallen dus weinig gezegd kan worden, ziet het er naar uit dat we hier met een belangrijk broedgebied te maken hebben. Soorten die een dichte vegetatie voor hun nest nodig hebben, zouden kunnen broeden in het struikgewas (vermoedelijk eiland) en het daar tegenaan gelegen rietveld middenin het gebied. Ook voor pleisteraars is Mekhada een belangrijk gebied.

Evenals bij Tonga werden hier 's winters stellig nogal wat dieren over het hoofd gezien. Desondanks zijn er soms wel degelijk belangrijke aantallen vastgesteld, bijvoorbeeld 27.500 smienten, 8000 koeten en 8000 grauwe ganzen. Het lijkt goed mogelijk dat de 95.000 smienten die Smart in 1974 op het stuwmeer van La Cheffia zag, hier 's nachts komen fourageren.

FETZARA

Dit meer, vroeger ca. 140 km² groot, werd in 1937 drooggelegd en schijnt nog slechts incidenteel water te bevatten. In mei 1976 werd geen water aangetroffen. De betekenis voor broedvogels was in het verleden echter enorm (Heim de Balsac en Mayaud, die o.a. Zedlitz en Loche citeren). Zo behoorden tot de (al dan niet regelmatige) broedvogels: purperreiger, ralreiger, kwak, kleine zilverplevier, marmereend ("zeer algemeen"), witoogeend ("massaal"), witoepeend, krakeend, purperkoet ("duizenden"), lepelaar, grauwe gans, krooneend. Waarschijnlijk is dit meer wel het belangrijkste voor broedvogels in heel Algerije geweest. Nu het droog staat zijn Tonga en vermoedelijk La Macta (bij Oran) de belangrijkste overgebleven meren met verwant karakter.

Dat Fetzara hier behandeld wordt, heeft verschillende redenen. Zo blijkt uit deze gegevens, tezamen met het hierna volgende overzicht per soort hoe 'n groot verlies het droogleggen van Fetzara geweest is. Enerzijds kan hieruit worden afgeleid hoe belangrijk het zou zijn weer iets van de oude glorie te herstellen (La Macta is, al dan niet opzettelijk, na drooglegging ook weer hersteld!) en anderzijds onderstreept dit het zeer grote belang van de resterende gebieden.

De ornithologische betekenis van de behandelde gebieden is haast te veelzijdig om met enkele woorden te kunnen toelichten. Niettemin zal in het kort iets worden gezegd over de verspreiding van de broedvogels in Maghrebverband (d.w.z.

in Marokko, Algerije en Tunesië) en over de populatieomvang van watervogels die overwinteren in het Middellandse Zeegebied e.o. Wat betreft de broedvogels wordt afgegaan op Cramp (1977), Ledant & Van Dijk (1977), Hudson (1975) en diverse andere gegevens die door ons verzameld zijn, vooral betreffende Tunesië. De schattingen van watervogel-populaties zijn ontleend aan Atkinson-Willes (1974)

Wat (mogelijke) broedvogels betreft kan het volgende worden opgemerkt: Volgens Cramp ontbreekt de blauwe reiger in de gehele Maghreb. Het gebied bij El Kala vormt kennelijk een uitzondering.

De roerdomp vinden we in de Maghreb alleen bij Oran (Cramp). Tonga is een mogelijke tweede plaats. Het woudaapje zou alleen in Zuidwest-Marokko broeden. De soort is echter van verschillende delen van Algerije ook bekend, al is het mogelijk dat waarnemingen ook op trekkers betrekking hebben.

De kwak is broedvogel op verschillende plaatsen in Marokko (Cramp), in de buurt van Algiers en bij El Kala. De soort broedt (sinds kort?) nu ook bij Ischkeul in Tunesië.

De ralreiger komt volgens Cramp alleen in Noordwest-Marokko voor. Inmiddels is bekend (Ledant & Van Dijk, 1977) dat de soort in La Macta broedt (Spaans e.a. 1976) en waarschijnlijk ook rondom El Kala.

De koereiger zou alleen broeden in Marokko en de westhelft van Algerije. Het ziet er echter naar uit dat de soort in groot aantal broedt bij El Kala. De kleine zilverreiger wordt aangetroffen in drie gebieden in Marokko en twee gebieden in Tunesië. In dat laatste land lijkt de populatie van ca. 400 paar tot ca. het dubbele te zijn toegenomen de laatste jaren. Broeden bij La Macta is zeker en bij Algiers en El Kala waarschijnlijk.

*) De broedplaatsen in de (wijdere) omgeving van Oran hebben vermoedelijk in het algemeen betrekking op La Macta en Mendgoub.

De purperreiger zou broeden in Noord-Marokko, bij Oran, bij Algiers en El Kala. De soort is echter ook in Ischkeul (Tunesië) aangetroffen. De marmereend broedt volgens Cramp in zeven gebieden, waarvan twee in Algerije (bij Oran en El Kala). Mogelijk ook in Kelbia (Tunesië). De tafeleend broedt alleen bij El Kala (Cramp). Dit laatste is bevestigd. De witoogeend broedt nergens in Noord-Afrika, maar in Tonga is de soort echter talrijk. De witoepeend zou alleen bij El Kala en op twee plaatsen in Tunesië broeden. De purperkoet is in Europa als broedvogel alleen bekend van Spanje en Sardinië (Hudson, 1975) maar broedt in diverse gebieden in Algerije (Ledant & Van Dijk, 1977) en verder ook in Marokko en Tunesië (Hudson, 1975).

Een indruk over het belang van de pleisterfunctie voor watervogels wordt ontleend aan Atkinson Willes (1974). In het Middellandse Zeegebied is de norm voor internationaal belang het met regelmaat pleisteren van de volgende aantallen: 5000 smienten (1% van de betreffende trekwegpopulatie), 2500 pijlstaarten (idem), 3500 kuifeenden (idem), 7500 tafeleenden (idem) en 10.000 koeten (ca. 0,7%). Van de grauwe gans bedraagt het aantal broedparen van de populatie dat mede in Noord-Afrika overwintert ca. 2000 paar (Lebret e.a., 1977). De belangrijkste pleisterplaatsen bij El Kala (Mekhada en misschien Tonga) en Ischkeul in Tunesië herbergen samen soms een zeer groot deel van deze populatie.

SUMMARY

In the environs of the town of El Kala in north-east Algeria there are some extensive wetlands of great ornithological importance. The most important wetlands are "Lake" Tonga, a marsh of about 2500 ha. with much *Scirpus lacustris*, Lake Oubeïra, a fresh water lake of about 2000 ha, Lake Mellah, a brackish water lake of about 800 ha, Garaet el Mekhada, a *Scirpus maritimus* marsh of about 10,000 ha. and extensive swamp forest, which could not be investigated.

Many species of waterfowl were seen in the second half of May 1976. From these observations probable breeding may be derived in many cases. To the species of the region belong: Squacco Heron (*Ardeola ralloides*, about 100 seen), Cattle Egret (*Bubulcis ibis*, about 2000 seen), Little Egret (*Egretta garzetta*, about 65 seen), Grey Heron (*Ardea cinerea*), Purple Heron (*Ardea purpurea*, about 60 seen), Little Bittern (*Ixobrychus minutus*), Night Heron (*Nycticorax nycticorax*). In July the Bittern (*Botaurus stellaris*) was observed by Thomas. Beside Herons, the following species were seen: Ferruginous Duck (*Aythya nyroca*, about 100 seen), White headed Duck (*Oxyura leucocephala*, some 50 seen), Marbled Teal (*Anas angustirostris*), Purple Gallinule (*Porphyrio porphyrio*, common in Tonga). Interesting birds of prey in the region were: Griffon vulture (*Gyps fulvus*, up to 30), Marsh Harrier (*Circus aeruginosus*, rather numerous in Tonga), and Eleonora's Falcon (*Falco eleonorae*, up to 5). Of many of the mentioned species the real totals will be (much) higher than what was seen. This applies especially to the species that mainly stayed in or amidst marsh vegetation.

As to probable breeding birds Tonga has the greatest density of species and individuals, but also other wetlands have important aspects.

What is likely to have been the most important lake, Fetzara (near Annaba), has been drained in 1937. Marbled Teal, Ferruginous Duck and Purple Gallinule have been very common there (5), whereas also White Headed Duck, Purple Heron, Squacco Heron, Night Heron, Little Egret, Spoonbill, Grey-lag Goose, Red-crested pochard and Gadwall have bred there.

A brief review is given of wintering waterfowl, mainly based on counts by different observers in the period 1971-1978. High numbers of waterfowl have been seen in Lake Oubeïra: up to 5000 Pintails (*Anas acuta*), up to 14,000 Wigeons (*Anas penelope*), up to 27,000 Pochards (*Aythya ferina*), up to 9000 Tufted Ducks (*Aythya fuligula*) and up to 32,000 Coots (*Fulica atra*), up to 1000 Black necked grebes (*Podiceps nigricollis*) and up to 2300 Little Grebes (*Tachybaptus ruficollis*).

In Lake Mellah up to 9000 Pochards have been seen, up to 12,000 Tufted Ducks and up to 35,000 Coots.

In Garaet el Mekhada up to 27,500 Wigeons, up to 8000 Coots and up to 8000 Grey-lag Geese have been seen. It seems quite well possible that the 95,000 Wigeons, seen by Smart in the artificial Lake of the Barrage de la Cheffia in 1974 fed in Mekhada. An insight of averages of waterfowl during the different counts can be obtained from the reports, mentioned in the references.

A French version of this article is available on request at the authors'. A complete report of all observations in 1976 is still under preparation.

LITERATUUR

- Atkinson Willes, G.L. 1974. The numerical distribution of ducks, swans and coots as a guide in assessing the importance of wetlands in midwinter. Proc. Int. Conf. on the Cons. of Wetlands and Waterfowl. Heiligenhafen. 199-254.
- Cramp, S. 1977. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa (The birds of western palearctic). Oxford University Press.
- Dijk, G. van & J.P. Ledant. 1978. La valeur écologique des zones humides de l'Est Algérien. Tekst aangeboden aan het (afgelaste) int. orn. congres in El Harrach.
- Goldschmidt, B. de & H. Hafner. 1973. Denombrements de la sauvagine en Tunisie et dans le Nord-Est de l'Algérie. Stencil Tour du Valat.
- Heim de Balsac, H. & N. Mayaud. 1962. Les oiseaux du Nord-Ouest de l'Afrique. Ed. Lechevalier.
- Hovette, C. & H. Kowalski. 1972. Denombrements de la sauvagine dans le Maghreb, janvier/février 1972. Stencil Tour du Valat.
- Hudson, R. 1975. Threatened birds of Europe. Macmillan.
- Jacobs, P., J.P. Ledant & B. Ochando. 1977. Recensement de sauvagine-Algérie. Rapport t.b.v. IWRB.
- Johnson, A.R. & H. Hafner. 1971. Dénombrement de sauvagine en automne sur des zones humides de Tunisie et d'Algérie. Stencil Tour du Valat.
- Johnson, A.R., A. de Jong & J. van Diermen. 1975. Dénombrement de la sauvagine en Algérie en janvier 1975. Stencil Tour du Valat.
- Lebret, T., Th. Mulder, J. Philippona & A. Timmerman. 1976. Wilde ganzen in Nederland. Zutphen.
- Ledant, J.P. & G. van Dijk. 1977. Situation des zones humides algériennes et de leur avifaune. Aves 14: 217-232.
- Smart, M. 1974. Midwintercount in Algeria, February 1974, IWRB-Bulletin 37: 86-88.
- Spaans, B. J. van der Kamp, G. van Dijk & F. Treep. 1976. Les oiseaux nidificateurs des zones humides de l'Est de l'Algérie. Rapport t.b.v. ONTF en IWRB.
- Thomas, J.P. 1975. Projet de Parc National et de Centre Ecologique de El Kala - Wilaya de Annaba - Algérie. Institut National Agronomique El Harrach-Alger.

Adressen: G. van Dijk,
Roerdompstraat 31,
Amersfoort.

J.P. Ledant,
c.o. 163 Th. de Cuyperstraat,
1200 Brussel.